

Robert Ćwikowski¹

ZJAWISKO PRZEMOCY MAŁOLETNIICH DZIECI WOBEĆ RODZICÓW

THE PHENOMENON OF VIOLENCE AGAINST PARENTS BY THEIR MINOR CHILDREN

Otrzymano: 28.01.2021 Zaakceptowano: 19.05.2021 Opublikowano: 15.06.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.8938

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Przemoc małoletnich dzieci wobec rodziców jest coraz częściej zauważanym problemem rodzinnym i społecznym. Rodzice i opiekunowie niechętnie zgłaszają przemoc stosowaną wobec nich przez ich własne dzieci. Powodów jest kilka: wstyd przed krytyką i oceną, poczucie bezsilności, brak jasnej, konkretnej definicji przemocy dzieci wobec rodziców. Artykuł zawiera opis zjawiska na podstawie dostępnej literatury. Przedstawiony został zbiór definicji związanych z przemocą dzieci wobec rodziców oraz opis form przemocy wobec nich. Artykuł zawiera ponadto przegląd wybranych badań dotyczących tego zjawiska. Natomiast wnioski z badań pozwoliły określić czynniki ryzyka występowania przemocy wobec rodziców oraz podjąć próbę określenia działań zapobiegających.

Słowa kluczowe: przemoc, czynniki ryzyka, sprawca przemocy wobec rodziców, konsekwencje przemocy wobec rodziców, profilaktyka

¹ Mgr Robert Ćwikowski, doktorant Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS w Lublinie, kontakt: cwikowski.robert1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1072-1966.

Abstract

Abuse of parents by their minor children is a more and more distinctive family and social problem. Parents and guardians are reluctant to report violence inflicted upon them by their own children. There is a number of reasons: shame of being criticised and assessed; a feeling of helplessness; no clear, specific definition of child-to-parent violence. This article describes the phenomenon based on the available literature. It provides a set of definitions connected with child-to-parent violence, and a description of forms of the abuse concerned. Also, the article contains an overview of selected research on the phenomenon. And conclusions drawn from the research concerned rendered it possible to determine child-to-parent violence risk factors, and to take an attempt to determine prevention actions.

Keywords: violence, risk factors, the perpetrator of violence against parents, the consequences of violence against parents, prevention

Wstęp

Warunkiem zdrowego społeczeństwa jest zdrowie jego podstawowej komórki oraz najtrwalszej i najstarszej grupy społecznej jaką jest rodzina. Rodzina zapewnia swoim członkom podstawową socjalizację i rozwój niezbędny do pomyślnego funkcjonowania w społeczeństwie. Jednym z aspektów zdrowej rodziny jest opieka nad dzieckiem przez rodzica lub opiekuna i udzielanie mu wsparcia do czasu uzyskania przez dziecko niezależności. Taka rodzina zapewnia dziecku zaspokojenie jego wszystkich potrzeb, począwszy od podstawowych związanych ze sprawami bytowymi, po wyższe związane z uczuciami i prawidłowym rozwojem. Rodzina i dom są nierozdzielnie łączone z poczuciem bezpieczeństwa, miłością i wzajemnym ciepłem. Jednak w codziennym życiu, gdy te zależności są zaburzone, można czasami zaobserwować coś przeciwnego. Jest oczywiste to, że zarówno w społeczeństwie, jak i w rodzinie mają miejsce konflikty. Według teoretyków, różnią się one od siebie pod wieloma względami. Mogą też mieć różną siłę i natężenie, jednak często są uważane za normalne zjawisko, będące

częścią naszej ludzkiej natury. J. Mucha² stwierdza, że przyczyną konfliktu mogą być różne interesy, wartości i oczekiwania. Zasadniczym pytaniem jest to kiedy konflikt przeobraża się w przemoc, w przemoc w rodzinie?

Przemoc domowa to zjawisko, które od wielu lat postrzegane jest jako problem. Jest zdefiniowana jako zestaw zachowań, których celem jest kontrolowanie innej osoby za pomocą siły, zastraszania i manipulacji. Zawsze zakłada nadużycie władzy w stosunkach opartych na nierówności³. Jej celem jest m.in. eliminacja, manipulacja i dominacja, które wynikają z różnych motywów psychologicznych i takich procesów, jak: strach, władza, zemsta, chęć zysku, przyjemności i uzależnienia⁴. Przemoc w rodzinie nie ma charakteru jednolitego. Należy brać pod uwagę fakt, że są to zachowania skierowane do partnera, nadużywanie władzy rodzicielskiej wobec dzieci, a także zaniedbywanie dzieci przez rodziców lub opiekunów oraz przemoc stosowana wobec osób starszych i przemoc kierowana przeciwko rodzicom przez dzieci. Ostatnia kategoria, która będzie przedmiotem niniejszego artykułu, nie jest wymieniana przez Światową Organizację Zdrowia jako oddzielna forma przemocy. To zjawisko ujmowane jest w kategorii przemocy wobec osób starszych. Przemoc dzieci wobec rodziców jest nowym i niedostatecznie zbadanym zjawiskiem w wielu społeczeństwach, które jest marginalizowane społecznie i dlatego przeprowadzono niewiele systematycznych badań tego zjawiska. Natomiast nieliczne badania dotyczące przemocy dzieci wobec rodziców wskazują, że jest to rosnące zjawisko o poważnych konsekwencjach.

1. Definicja zjawiska

Przemoc w rodzinie nie jest obecnie niczym zaskakującym czy nowym. Dość często można przeczytać artykuły o maltretowanych kobietach, rzadziej mężczyznach i dzieciach, brutalnym mężu, agresywnej żonie

² J. Mucha, *Socjoterapeutyczne aspekty zarządzania sytuacją konfliktową w wymiarze jednostkowym i społecznym. Kilka uwag wprowadzających*, w: *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym*, red. M. Plucińska, Poznań 2014, s. 11-20.

³ I. Pospiszył, *Przemoc w rodzinie*, w: *Resocjalizacja*, T. II, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2007, s. 56.

⁴ N.A. Jackson, *Encyclopedia of domestic violence*, <https://www.routledge.com/Encyclopedia-of-Domestic-Violence/Jackson/p/book/9780415642217> (dostęp: 7.01.2019 r.).

i problemach, które towarzyszą takiej rodzinie, a także konsekwencjach, jakie niesie przemoc stosowana przez członków rodziny. Jednak forma przemocy wobec rodziców stosowana przez dzieci, zwłaszcza małoletnie, dotyczy tego, o czym niewiele wie, a co wywołuje niedowierzanie. Wynika to najprawdopodobniej z przekonania, iż to rodzice ponoszą główną odpowiedzialność za zachowanie dzieci, które są postrzegane jako osoby pokrzywdzone przemocą, w tym zaniedbywaniem, w sposób pośredni lub bezpośredni i nie jest łatwo utożsamiać je ze sprawcami przemocy⁵.

Ten problem jest coraz częściej zauważany nie tylko w Polsce czy też w Europie, ale także np. na Tajwanie, w Korei Południowej, Egipcie, Sri Lance i Kolumbii⁶. Należy to zjawisko traktować bardzo poważnie stwierdza Gallagher⁷, ponieważ powoduje wiele stresu w rodzinie i może doprowadzić do jej rozpadu. Może być też „początkiem, zachętą do znęcania się nad przyszłą swoją rodziną”, tj. dziecko może się utożsamiać z takim modelem i kontynuować takie zachowanie w rodzinie, którą samo utworzy pewnego dnia. Problem przemocy dzieci wobec rodziców być może nie jest zauważany z odpowiednim natężeniem z uwagi na panujące w społeczeństwie przeświadczenie, że wszystkie dzieci kochają i szanują swoich rodziców a rodzice potrafią poradzić sobie z agresją własnych dzieci.

Trudno w literaturze odnaleźć definicję przemocy wobec rodziców. Jest to pojęcie niejednoznaczne i trudne do zdefiniowania, ponieważ często zachowania dzieci, charakteryzując często pewien etap naturalnego rozwoju młodego człowieka. Problem zdefiniowania przemocy wobec rodziców polega ponadto na rozróżnieniu codziennych zachowań obejmujących różne konflikty rodzinne, buntowniczej postawy młodzieży od przemocy gdzie pojawia się niezadowolenie i testowanie granic rodzicielskiej wytrzymałości. Zdarza się jednak, że granice te zostają przekroczone i prowadzą do stosowania przemocy. Zdefiniowanie utrudnia również odczuwanie i tolerancja rodziców na tego typu zachowania. Jednak próbując zdefiniować to zjawisko można stwierdzić, że pojęciem tym można określić

⁵ E. Gallagher, *Children's violence to parents: a critical literature review*, <http://eddiegallagher.com.au/Child%20Parent%20Violence%20Masters%20Thesis%20Gallagher%202008.pdf> (dostęp: 7.01.2019 r.).

⁶ A. Holt, *Working with adolescent violence and abuse towards parents: approaches and context for intervention*, <https://dl.uswr.ac.ir/bitstream/Hannan/140492/1/9781138807990.pdf> (dostęp: 7.01.2019 r.).

⁷ E. Gallagher, *Parents victimised by their children*, https://www.researchgate.net/publication/261529464_Parents_Victimised_by_Their_Children (dostęp: 7.01.2019r.).

wszystkie te sytuacje, w których rodzice czują się bezsilni i bezradni, poniżeni i pozbawieni poczucia władczości przez dzieci dominujące w sytuacjach podlegających kontroli rodziców i z tego powodu towarzyszy im strach, lęk, cierpienie, ból fizyczny i psychiczny powodujący nieakceptowaną zmianę zachowania. Gwałtowne zachowanie dzieci będące buntem przeciwko władzy rodzicielskiej ma na celu upokorzenie, nękanie zranienie rodziców⁸. Może przybierać różne formy, często rozpoczyna się przemocą słowną, obrażaniem czy krzyżeniem. Próbę zdefiniowania zjawiska podjęła Zloković, która przemocą wobec rodzica nazwała każde zachowanie dziecka, pewnego rodzaju strategia, która celowo, szkodliwie dla rodzica zmierza do wyrządzenia mu fizycznej lub psychicznej krzywdy, straty finansowej lub zwiększenia kontroli nad rodzicami⁹. Inne powiązane definicje problemu stwierdzają, że jest to nadużywanie przez dzieci szkodliwych zachowań wobec rodziców mające na celu ustanowienie władzy i kontroli nad nimi¹⁰. Friend, Howard i Parker określili tę przemoc jako każde zachowanie, które prowadzi do przejścia kontroli nad rodziną przez zdominowanie, zastraszenie lub przekonanie rodziców do własnej woli¹¹.

2. Zjawisko przemocy wobec rodziców

Niektóre badania dowodzą, że nie ma statystycznie istotnej różnicy w płci sprawców przemocy wobec rodziców. Jednak wynika z nich, że chłopcy częściej niż dziewczyny są sprawcami tej przemocy. Badania pokazują, że chłopcy, którzy w wieku od 5 do 7 lat byli świadkami przemocy w rodzinie, wykazywali zachowania autodestrukcyjne lub zaczęli przejawiać zachowania agresywne wobec tych, od których doświadczali

⁸ E. Estevez, N.J. Gongora, *Adolescent aggression toward parents: factors associated and intervention proposals*, <https://www.uv.es/lisis/estevez/nova.pdf> (dostęp: 7.01.2019 r.).

⁹ J. Zloković, *Nasilje djece nad roditeljima-obiteljska tajna?*, https://www.researchgate.net/profile/JasminkaZlokovic/publication/316687028_Nasilje_djece_nad_roiteljima_-obiteljska_tajna/links/5ea7f3e5299b1dcb09eb20c/Nasilje-djece-nad-roditeljima-obiteljska-tajna.pdf (dostęp: 7.01.2019 r.).

¹⁰ *Report National clearinghouse on family violence, Parent abuse: the abuse of parents by their teenage children*, https://canadiancrc.com/pdfs/parent_abuse-abuse_of_parents_by_their_teenage_children_2001.pdf (dostęp: 7.01.2019 r.).

¹¹ D. Friend, J. Howard, T. Parker, *Adolescent violence to parents. South Melbourne*, Sidney: Inner south community health service, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21128582/> (dostęp: 7.01.2019 r.).

przemocy. Ryzyko stosowania przemocy przez syna wobec matki wzrastało w przypadkach, gdy matka po rozwodzie lub separacji mieszkała z synem sama. Możliwe, że chłopcy identyfikują się z osobą ojca, który stosował przemoc wobec matki. Twierdzenie to zostało poparte wynikami badań (McCloskey i Lichter, 2003). Według niektórych autorów dziewczęta stanowią 1/3 liczby sprawców takiej przemocy, chociaż częściej stosują one przemoc psychiczną niż fizyczną. Podobnie jak chłopcy, w większości przypadków przekierowują swoją złość i gniew na matkę, która być może żąda od córki uległości. Wówczas dziewczęta w pewnym momencie mogą nie kontrolować swojego napięcia, frustracji, stresu i wyrażać je w kierunku matki w nieakceptowany sposób. Dziewczyny w przyszłości mogą wykazywać to samo zachowanie w stosunku do partnera lub własnych dzieci. (Cottrel, 2001).

Nadużywanie substancji psychoaktywnych i uzależnienia od nich uważane są za wysokie czynniki ryzyka występowania zachowań agresywnych w tym przemocy wobec rodziców (Calvi Orue i Gamez-Guandix 2013). Stosowanie tych substancji może stanowić wysoki czynnik ryzyka prowadzący do konfliktów z rodzicami i zaburzenia relacji rodzinnych. Liczne badania wskazują, że zaburzone relacje z rodzicami, brak bliskości i brak dyscypliny lub niespójne zasady stanowią czynnik ryzyka występowania uzależnienia. Opisywane cechy sprawców przemocy wobec rodziców są bardzo podobne do tych wymienionych w opisie osobowości osób uzależnionych: niska tolerancja na frustrację, niska samoocena, depresja, utrudnienia w wyrażaniu emocji i nawiązywaniu kontaktów. Takie cechy mogą występować w środowisku rodzinnym, w którym występuje szeroko rozumiane niewłaściwe wychowanie (Singer, 1975).

3. Formy przemocy dzieci wobec rodziców

Zjawisko przemocy wobec rodziców obejmuje znane już formy – fizyczną i psychiczną oraz ekonomiczną¹². Zachowania agresywne dzieci wobec rodziców nie zawsze są łatwe do wykrycia, głównie dlatego, że jak wspomniano wcześniej, mogą być uważane za normalne i przemijające „z wiekiem”. Rodzice każdego dziecka przechodzącego okres dojrzewania często stają w obliczu codziennych konfliktów, trudności, wyzwań,

¹² J. Mazur, *Przemoc w rodzinie, teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2006, s. 54-56.

wzajemnego niezrozumienia. Okres adolescencji charakteryzuje właśnie się takimi sytuacjami, które uważane są za normalne, ponieważ dziecko dąży do niezależności i rozwoju własnej tożsamości. Konflikt może wynikać np. z braku zgody na wygląd nastolatka (fryzury, ubrania), na kontakty z rówieśnikami z którymi dziecko spędza czas, zachowania ryzykowne itp.¹³ Powstaje pytanie, gdzie kończy się zwykły „zdrowy” konflikt z dzieckiem a zaczyna się przemoc?

Pomimo faktu, że zjawisko to jest mało zbadane na świecie, można zaobserwować, wiele przejawów przemocy stosowanej przez dziecko wobec rodzica. Najbardziej widoczną formą jest przemoc fizyczna, która zawiera katalog agresywnych zachowań ze strony dziecka w postaci kopania, uderzania pięścią lub rzucania w rodzica przedmiotami, ciągnięciem za części ciała czy ubrania, szczypaniem, gryzieniem, popychaniem, a w skrajnych przypadkach nawet usiłowaniami uszkodzenia ciała czy też zabójstwa¹⁴. Przemoc fizyczna to również niszczenie mienia osobistego, zaprzestanie jedzenia, picia, zażywania leków. Może ona być ukryta, a rodzic lub inna osoba z otoczenia nie rozpozna jej jako przemocy. Są to przypadki, gdy rodzice dziecka pod pretekstem zabawy są szarpani za włosy, za ręce, za nogi, np. w celu przewrócenia rodzica, zrzucenia z krzesła, kanapy itp.¹⁵.

Kolejną formą przemocy jest przemoc psychiczna, która występuje wtedy gdy dziecko wie, że rodzic jest w trudnym stanie emocjonalnym i wykorzystuje jego słabość, aby wymuszać różnego rodzaju zachowania i decyzje. Do tej formy przemocy przynależą np. wyzwiska, krytykowanie, poniżanie, groźby autoagresji, groźby braku działania, przeklinanie, przemoc słowna wobec innych ludzi (przyjaciół, krewnych, sąsiadów), ucieczki z domu itp.¹⁶.

Zachowania takie jak krzyk lub ignorowanie potrzeb rodziców, nieinformowanie o tym, dokąd dziecko wychodzi i co robi mogą być traktowane jako część codziennego życia. Jeśli są to zachowania trwałe, powtarzające

¹³ K. Ostaszewski, *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Warszawa 2014, s. 26.

¹⁴ T. Sołtysiak, C. Cekiera, *Satanizm i sataniści*, w: *Trudne problemy dorastającego pokolenia*, pod red. T. Sołtysiak, I. Łabuć-Kryski, Bydgoszcz, 1998, s. 239-253.

¹⁵ J. Złoković, *op.cit.* (dostęp: 7.01.2019 r.).

¹⁶ A. Horsburgh, *Adolescent violence in the home. A scoping study and mapping of Victorian Services*, https://www.parliament.vic.gov.au/file_uploads/4_RFV_248ppA4_ReportRecommendations_VolumeIV.WEB_HpTsd6Gx.pdf (dostęp: 7.01.2019 r.).

się, to zgodnie z klasyfikacją przemocy National Clearinghouse On Family Violence, będą przemocą wobec rodzica z uwagi na to, że są to zachowania mające na celu wywołanie u rodziców bólu psychicznego w celu ich kontrolowania.

Przemoc ekonomiczna, materialna jest formą przemocy, która w zjawisku przemocy dzieci wobec rodziców jest nieco w badaniach pomijana, jednak według badaczy jest ona obecna. Do tej kategorii należą wszystkie zachowania dążące do uzyskania korzyści materialnej przez oszukiwanie, kłamanie, wymuszanie, korzystanie ze środków finansowych bez zgody rodziców. Są to więc wszelkie zachowania, za pomocą których dziecko wpływa na rodziców w celu wykorzystywania ich zasobów finansowych w taki sposób, że stanowi to zagrożenie dla bezpieczeństwa finansowego całej rodziny¹⁷. Zloković do przemocy ekonomicznej wobec rodziców zalicza takie zachowania jak:

- kradzież pieniędzy lub innych przedmiotów wartościowych, sprzedaż osobistych rzeczy bez wiedzy rodziców, celowe niszczenie mienia rodziców, zmuszanie rodziców do zakupu drogich rzeczy, na które rodzina nie może sobie pozwolić,
- zmuszanie rodziców do pokrycia zaciągniętych przez dzieci długów, pożyczek a także zmuszanie do zapłaty za uzyskany towar bez wiedzy i zgody rodziców¹⁸.

W dzisiejszym społeczeństwie konsumpcyjnym presja, jaką odczuwają rodzice, może być głównym źródłem stresu, zwłaszcza gdy jest ona wywierana na rodziców przez własne dzieci. Jak stwierdza Zloković, wykorzystywanie materialne często zaczyna się od prośby dziecka o pieniądze, a gdy rodzic odmawia, pojawia się konflikt słowny w postaci obrażania, szantażowania, co może doprowadzić także do przemocy fizycznej. Ta forma przemocy zawiera elementy przemocy emocjonalnej, gdyż rodzicom towarzyszy stałe poczucie winy w związku z niespełnieniem wymagań dziecka¹⁹.

¹⁷ Y. Crichton-Hill, N. Evans, L. Meadows, *Adolescent violence towards parents. Te awatea review*, https://ir.canterbury.ac.nz/bitstream/handle/10092/655/12605470_Research%20focus.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 7.01.2019 r.).

¹⁸ J. Zloković, *op. cit.* (dostęp: 7.01.2019 r.).

¹⁹ *Ibidem*.

4. Przegląd badań

Biorąc pod uwagę fakt, że jest to stosunkowo nowy obszar badań, przemoc dzieci nad rodzicami jest zakwalifikowana jako rodzaj przemocy w rodzinie, co do której trudno jest zebrać dokładne dane. Starsze badania Straus i wsp., donoszą, że 18% dzieci w wieku od 3 do 17 roku życia używało przemocy wobec rodziców poprzez bicie²⁰. Inne badanie Figueira-McDonough z 1985 r. na 2000 amerykańskich uczniach w wieku 15 lat, wskazało, że 9% uczniów przyznało się do uderzenia swoich rodziców w pewnym momencie ich życia²¹. Peek i wsp. badali młodych ludzi w wieku od 14 do 18 roku życia. Wśród badanej grupy 10,8% młodych ludzi, stwierdziło, że w przeciągu ostatnich 3 lat biło swoich rodziców²². Zbadania tego obszaru przemocy podjęli się również Evans i Warren-Schlberg, którzy stwierdzają, że najbardziej rozpowszechnioną formą przemocy wobec rodziców, jest przemoc fizyczna, w 57% przypadkach, a następnie przemoc psychiczna głównie werbalna w 22%. Interesujące badania przeprowadziła Pagani. Rozmawiała ona z matkami i młodzieżą na temat zachowań przemocowych. Wyniki wskazują, że 64% matek doświadczyło agresji ze strony swoich dzieci. Młodzież, stosowała przemoc fizyczną przez popychanie lub odpychanie matki w 73% przypadków, 24% uderzyło pięścią lub kopało nogami, a 12% rzucało w matkę przedmiotami. Dane wskazują, że ofiarami przemocy były częściej matki – 82%, niż ojcowie – 18%. Zatem matki stają się osobami pokrzywdzonymi przemocą przez własne dzieci pięciokrotnie częściej niż ojcowie²³.

W Polsce według danych Komendy Głównej Policji wynika, że w 2019 r. o przemoc domową podejrzanym było 314 nieletnich natomiast w latach poprzednich dane te przedstawiały się następująco: w 2018 – 303 nieletnich, w 2017 r. – 293, co oznacza, że widoczna jest wyraźna tendencja

²⁰ I. Pospiszył, *Przemoc w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1994, s. 126-127

²¹ J. Figueira-McDonough, *Gender, Race, and Class: Differences in Levels of Feminist Orientation*, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/002188638502100204> (dostęp: 7.01.2019 r.).

²² C.W. Peek, J.D., Fischer, J.S. Kidwell, *Teenage violence toward parents: A neglected dimension of family violence*, <https://www.jstor.org/stable/352350?origin=crossref&seq=1> (dostęp: 7.01.2019 r.).

²³ L. Pagani i współ., *Verbal and Physical Abuse Toward Mothers: The Role of Family Configuration, Environment, and Coping Strategies*, <https://link.springer.com/article/10.1023%2FA%3A1022599504726> (dostęp: 7.01.2019 r.).

wzrostowa²⁴. Dane te nie odzwierciedlają jednak rzeczywistego problemu przemocy, gdyż jest to liczba działań podjętych w procedurze „Niebieskiej Karty” wyłącznie przez Policję (bez danych z działalności innych, upoważnionych do zwalczania przemocy domowej, podmiotów pozapolicyjnych). Ponadto wiele z zachowań przemocowych, nie jest zgłaszanych do instytucji i organizacji udzielających pomocy, a niejednokrotnie, te które są zgłaszane trafiają do jednego zbioru: „przemoc w rodzinie”.

5. Ryzyko wystąpienia przemocy dzieci wobec rodziców

Zjawisko tej kategorii przemocy różni się znacznie w zależności od składu rodziny, to znaczy od tego, czy jest to dom z dwojgiem rodziców czy rodzina składająca się tylko z jednego rodzica. Autorzy zgadzają się, że częstość występowania przemocy wobec rodziców jest większa w rodzinach niepełnych²⁵.

Ryzyko, które jest brane pod uwagę w kontekście zachowań przemocowych dzieci określa się jako zwiększone prawdopodobieństwo ich wystąpienia pod wpływem działania określonego czynnika/czynników. Czynniki te wyjaśniają, dlaczego taki problem pojawia się i dlaczego niektóre jednostki lub grupy angażują się w zachowania agresywne bardziej albo mają tendencję do przyjmowania postawy osoby pokrzywdzonej przemocą. Z drugiej strony wzajemna dynamika i interakcja różnych zachowań ukierunkowanych na dziecko w trakcie jego rozwoju powoduje, że niektóre z nich osłabiają działanie czynników ryzyka i tym samym zmniejszają prawdopodobieństwo pojawienia się agresji²⁶. Analiza tych procesów ułatwia podejmowanie decyzji, co do kierunków działań profilaktycznych i terapeutycznych. W literaturze do najważniejszych, empirycznie potwierdzonych czynników ryzyka zachowań agresywnych zalicza się:

- podatność genetyczną;
- inne czynniki biologiczne związane z urazami okołoporodowymi i niekorzystnym splotem cech temperamentu dziecka (w tym: deficyty

²⁴ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,przemoc-w-rodzinie.html>.

²⁵ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, Wrocław 2017, s. 103.

²⁶ M. Rutter, *Psychosocial resilience and protective mechanisms*, <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x> (dostęp: 7.01.2019 r.).

w systemie hamowania zachowania, nadmierna impulsywność, nasilenie negatywnego afektu);

- specyficzny układ czynników rodzinnych, w tym niewłaściwie egzekwowana dyscyplina (nadmierna, zbyt słaba lub niekonsekwentna), brak właściwego nadzoru nad zachowaniami dziecka, deficyty przywiązania, niestabilność rodziny, problemy psychiczne rodziców, antyspołeczne wartości rodzinne oraz niewłaściwe modelowanie (przestępcze zachowania i antyspołeczna osobowość rodziców, rozwód, bezrobocie)
- niekorzystny kontekst społeczno-kulturowy rozwoju dziecka: ubóstwo, przestępczość, niski status socjo-ekonomiczny rodziny, częste zmiany miejsca zamieszkania, niebezpieczne sąsiedztwo, przynależność do subkultur młodzieżowych, nadmierne oglądanie telewizji i korzystanie z agresywnych gier komputerowych²⁷).

Jednym z najważniejszych czynników ryzyka przemocy wobec rodziców jest negatywne środowisko rodzinne, ze szczególnym uwzględnieniem stylów wychowawczych, oraz narażanie dzieci na przemoc domową stosowaną przez innego członka rodziny. Rodzina, w której obecne są konflikty, agresja a relacje między członkami są zimne i zaniedbane zwiększa ryzyko wystąpienia negatywnych zachowań u dziecka. Obniżona jakość rodzicielstwa zachęca do agresywnych zachowań. Trudności finansowe rodziców prowadzą do lęku i frustracji u dzieci a w konsekwencji do zachowań przemocowych.

Badacze wskazują dwa typy rodzin, w których mogą wystąpić zachowania przemocowe dzieci skierowane wobec rodziców:

- pierwszy, w których rodzice nie wyznaczają przejrzystych i zrozumiałych zasad. Stawiane granice są niestabilne, a konsekwencje za niewłaściwe zachowanie nie są utrzymywane. Tego typu podejście często reprezentują rodzice, którzy mają poczucie winy z powodu np. rozstania lub śmierci współmałżonka aby zrekompensować utratę jednego z rodziców. Bywa też tak, że czują się bezsilni ponieważ doświadczają problemów finansowych, zdrowotnych czy społecznych. W takim środowisku o mniejszym interesowaniu się dzieckiem, bez zasad, rodzice nie wypełniają swojej władzy rodzicielskiej, „wypadając” z roli rodzica – dorosłego opiekuna. Dzieci wówczas swoim zachowaniem mogą (choć

²⁷ I. Grzegorzewska, *Zachowania agresywne dzieci i młodzieży. Ujęcie kliniczno-rozwojowe*, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3100/Iwona%20Grzegorzewska%20Zachowania%20agresywne%20dzieci%20i%20młodzieży%20Ujęcie%20kliniczno%20rozwojowe.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp: 7.01.2019 r.).

nieświadomie) „karać” rodziców za nie wypełnianie właściwie swoich obowiązków rodzicielskich;

- drugi, w której rodzice górują nad dzieckiem całkowicie negując jego autonomię. Takie dzieci są całkowicie zależne od rodziców, którzy natychmiast spełniają wszystkie życzenia, unikając zachowań, które mogą przeszkadzać dziecku. W takich warunkach wzrasta ryzyko przekształcenia wymagań dziecka w „tyranię”. Poza permissywnym stylem rodzicielskim, problematyczne są również style autorytarne. Jest to sztywny i surowy styl, w którym przed dzieckiem stawia się wysokie wymagania a zachowanie jest silnie kontrolowane. Rygorystyczna kontrola rodzicielska jest szkodliwa, ponieważ może prowadzić do depresji i lęku u dziecka. Czynnikiem wskazywanym w takich rodzinach jest brak emocjonalnego ciepła i wsparcia, które jest konieczne do zapewnienia wysokiej jakości relacji między rodzicami a dzieckiem²⁸.

Dzieci, które dopuszczają się przemocy wobec rodziców, pochodzą z różnych klas społecznych, różnych przynależności religijnych i grup etnicznych. Chociaż nie istnieje „typ”, w którym można je klasyfikować i po prostu kategoryzować, to zidentyfikowano niektóre cechy młodych ludzi, które mogą przewidywać tego typu przemoc. Garrido twierdzi, że istnieją trzy główne wskaźniki występujące w dzieciństwie, które mogą w późniejszym okresie prowadzić do zachowań przemocowych wobec rodziców, gdy dziecko:

- wykazuje niezdolność do rozwijania emocji moralnych, takich jak empatia, współczucie lub miłość oraz gdy ma trudności w wyrażaniu poczucia winy;
- wykazuje egocentryczne zachowanie;
- często kłamie, grozi, szantażuje lub jest okrutne dla rodzeństwa i przyjaciół. W okresie dojrzewania 1/3 tych dzieci wykazuje agresywne zachowania w szkole²⁹.

Taka „zimna osobowość” bardzo predysponuje do późniejszego agresywnego i ryzykownego zachowania w okresie dojrzewania. Przemoc wobec rodziców nie wynika tylko z dysfunkcyjnych relacji rodzinnych, może być również uzależniona od zaburzeń dziecka. National Clerainghouse

²⁸ A. Błasiak, (*Nowy*) wymiar rodzicielstwa – wybrane aspekty, w: *Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, red. D. Opozda, M. Leśniak, Lublin 2017, s. 34.

²⁹ E.F., Garrido, *Do parenting practices and prosocial peers moderate the association between intimate partner violence exposure and teen dating violence?*, <https://psycnet.apa.org/record/2013-35341-003> (dostęp: 7.01.2019 r.).

On Family Violence odnotowała, że przemoc wobec rodziców stosowała grupa młodych ludzi, u których występowało zaburzenie ADHD, zaburzenie dwubiegunowe lub schizofrenia. Jednak u większości małoletnich sprawców nie stwierdzono choroby psychicznej. Powiązano jednak zachowania przemocowe z występowaniem innych zaburzeń, np. zaburzenia zachowania, czy też uczenia się. Zachowania agresywne wśród młodzieży mogą być tylko jedną z wielu przyczyn występowania chorób czy zaburzeń psychicznych, które są często trudne do zdiagnozowania, a u rodziców powodują poczucie wstydu i winy. Formy agresywnych zachowań dzieci wobec rodziców są różne i trudno jest zamknąć je w jakiegokolwiek wzorcu. Zachowania takie mogą zmieniać się w okresie dorastania, mogą zmieniać swoje nasilenie, częstotliwość, mogą słabnąć lub nawet z czasem zaniknąć.

6. Zapobieganie zjawisku przemocy wobec rodziców

Przemoc pozostaje tajemnicą rodzinną z powodu strachu i wstydu rodzica, dlatego społeczeństwo nie dostrzega ogromu problemu i jego częstotliwości, co jest powodem, dla którego rodzice nie szukają pomocy. Trudno jest zaakceptować istnienie tego zjawiska, ponieważ istnieje przekonanie, że sprawca jest z reguły silniejszy od ofiary. Rodzicom trudno pogodzić się z faktem, że są ofiarami własnego dziecka, a jego zachowanie jest uzasadnione przejściowym złym nastrojem, wpływem rówieśników, mediami, stresem lub fazą dorastania³⁰. Ci rodzice, którzy rozpoznają przemoc, odczuwają ogromny wstyd, smutek i frustrację. Czują się samotni i odizolowani w swojej sytuacji. Zastanawiają się, gdzie popełnili błąd w wychowaniu i jak „sprowokowali” nastolatka do przemocy. Matki boją się, że zostaną ocenione jako nieodpowiedzialne i złe i to jest jeden z powodów, dla których milczą. Rodzice są zdezorientowani i nie rozumieją, jak doszło do takiej sytuacji.

Współczesne społeczeństwo charakteryzuje się nie tylko szybkimi zmianami tempa życia. Szybki tryb życia i troska rodziców o zobowiązania finansowe pozostawiają niewiele czasu i cierpliwości na zaspokojenie potrzeb dziecka. Niektóre rodziny, choć „żywe”, nie „żyją ze sobą”, nie zauważają siebie i nie są zainteresowane byciem razem. Rodzice czasami oddalają się od rodziny, są niecierpliwi i mają do czynienia z takimi

³⁰ D. Friend, J. Howard, T. Parker, *op. cit.* (dostęp: 7.01.2019 r.).

problemami, jak bezrobocie, przemęczenie i problemy w małżeństwie. To odzwierciedla klimat rodzinny. W pewnym momencie zaczynają czuć się winni z powodu małego zaangażowania w wychowanie dziecka. Starają się wówczas spełnić wszystkie zachcianki dzieci, np. kupując im zabawki, pozwalając na różne ryzykowne aktywności. Aby nie dopuścić do tego tak niepokojącego zjawiska rodzice powinni chcieć być pozytywnymi modelami zachowań, ale także autorytetami dla swoich dzieci, a podstawą dobrej relacji jest pozytywna komunikacja.

Bycie rodzicem to jedno z najtrudniejszych wyzwań, którego człowiek może doświadczyć w swoim życiu. Właściwe relacje z dzieckiem wymagają zaangażowania od samego urodzenia dziecka, a także niezaniechanie jego potrzeb w pierwszych latach życia. Rodzice jako ofiary przemocy, nie mają wystarczającej wiedzy na temat tego, w jaki sposób sobie radzić i gdzie szukać pomocy, podczas gdy instytucje nie są dostatecznie na to zjawisko uczulone i czujne³¹. Napiętnowanie ich jako nieudanych i złych rodziców jest czymś, czego chcą uniknąć za wszelką cenę, a zatem jedynym rozwiązaniem, które widzą jest utrzymywanie problemu w tajemnicy z nadzieją, że przejdzie on samoistnie. Przemoc często powoduje przemoc. Oznaczałoby to, że narażenie na przemoc, wykorzystywanie, brutalną fizyczną karę lub okrutną karę psychiczną, przy jednoczesnym braku ciepła i właściwej reakcji emocjonalnej, jest bardzo wysokim czynnikiem ryzyka rozwoju gwałtownych zachowań przemocowych u dzieci. Stają się one agresywne nie tylko wobec swoich rówieśników, ale w pewnym momencie mogą także skierować swój gniew i frustrację do swoich rodziców³².

Gdy taka sytuacja zdarza się po raz pierwszy należy dziecko obserwować. Jednak gdy zachowania agresywne zaczynają się nasilać, a częstotliwość się zwiększa należy skorzystać z pomocy specjalistów, ponieważ rodzice sami z tym problemem mogą sobie nie poradzić. Właściwe wychowanie dzieci obejmuje zrozumienie przez nie zasad, w których rodzic będzie stały. Ustanawiając zasady i granice zachowań oraz określając konsekwencje za ich naruszenie, dzieci uczone są odpowiedzialności. Ważne jest, aby rodzice byli cierpliwi i świadomi własnych nieumiejętności, błędów i ograniczeń. Świadomość własnych deficytów powinna motywować rodziców do ich minimalizowania, poprzez psychoedukację, treningi, uczestnictwo w warsztatach dla rodziców, spotkania z psychoterapeutą.

³¹ A. Horsburgh, *op. cit.* (dostęp: 7.01.2019 r.).

³² D. Friend, J. Howard, T. Parker, *op. cit.* (dostęp: 7.01.2019 r.).

Bibliografia

Błasiak A., (*Nowy*) wymiar rodzicielstwa – wybrane aspekty, w: *Rodzielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, red. D. Opozda, M. Leśniak, Lublin 2017.

Crichton-Hill Y., Evans N., Meadows L., *Adolescent violence towards parents. Te awatea review*, https://ir.canterbury.ac.nz/bitstream/handle/10092/655/12605470_Research%20focus.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Estevez E., Gongora N.J., *Adolescent aggression toward parents: factors associated and intervention proposals*, <https://www.uv.es/lisis/estevez/nova.pdf>.

Figueira-Mcdonough J., *Gender, Race, and Class: Differences in Levels of Feminist Orientation*, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/002188638502100204>.

Friend D., Howard J., Parker T. *Adolescent violence to parents. South Melbourne, Sidney: Inner south community health service*, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21128582/>.

Gallagher E., *Children's violence to parents: a critical literature review*, <http://eddiegallagher.com.au/Child%20Parent%20Violence%20Masters%20Thesis%20Gallagher%202008.pdf>.

Gallagher E., *Parents victimised by their children*, https://www.researchgate.net/publication/261529464_Parents_Victimised_by_Their_Children.

Garrido E.F., *Do parenting practices and prosocial peers moderate the association between intimate partner violence exposure and teen dating violence?*, <https://psycnet.apa.org/record/2013-35341-003>.

Grzegorzewska I., *Zachowania agresywne dzieci i młodzieży. Ujęcie kliniczno-rozwojowe*, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3100/Iwona%20Grzegorzewska%20Zachowania%20agresywne%20dzieci%20i%20mlodziezy%20Ujecie%20kliniczno%20rozwojowe.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Helios J., Jedlecka W., *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, Wrocław 2017.

Holt A., *Working with adolescent violence and abuse towards parents: approaches and context for intervention*, <https://dl.uswr.ac.ir/bitstream/Hannan/140492/1/9781138807990.pdf>.

Horsburgh A., *Adolescent violence in the home. A scoping study and mapping of Victorian Services*, <https://www.parliament.vic.gov>.

au/file_uploads/4_RFV_248ppA4_ReportRecommendations_VolumeIV.WEB_HpTsd6Gx.pdf.

Jackson N.A., *Encyclopedia of domestic violence*, <https://www.routledge.com/Encyclopedia-of-Domestic-Violence/Jackson/p/book/9780415642217>.

Mazur J., *Przemoc w rodzinie, teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2006.

Mucha J., *Socjoterapeutyczne aspekty zarządzania sytuacją konfliktową w wymiarze jednostkowym i społecznym. Kilka uwag wprowadzających*, w: *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym*, red. M. Plucińska, Poznań 2014.

Ostaszewski K., *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Warszawa 2014.

Pagani L. i współ., *Verbal and Physical Abuse Toward Mothers: The Role of Family Configuration, Environment, and Coping Strategies*, <https://link.springer.com/article/10.1023%2FA%3A1022599504726>.

Peek C.W., Fischer J.D., Kidwell J.S., *Teenage violence toward parents: A neglected dimension of family violence*, <https://www.jstor.org/stable/352350?origin=crossref&seq=1>.

Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994.

Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, w: *Resocjalizacja*, T. II, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2007.

Rutter M., *Psychosocial resilience and protective mechanisms*, <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x>.

Sołtysiak T., Cekiera C., *Satanizm i sataniści*, w: *Trudne problemy dorastającego pokolenia*, red. T. Sołtysiak, I. Łabuć-Kryski, Bydgoszcz 1998.

Zloković J., *Nasilje djece nad roditeljima-obiteljska tajna?*, https://www.researchgate.net/profile/JasminkaZlokovic/publication/316687028_Nasilje_djece_nad_roiteljima__obiteljska_tajna/links/5ea7f3e5299bf1dcb09eb20c/Nasilje-djece-nad-roditeljima-obiteljska-tajna.pdf.

<http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,przemoc-w-rodzinie.html>.

Raport National clearinghouse on family violence. Parent abuse: the abuse of parents by their teenage children, https://canadiancrc.com/pdfs/parent_abuseabuse_of_parents_by_their_teenage_children_2001.pdf.